

Шеърият ва адабиёт билан ошно бўлинг! (биринчи мақола)

13:35 / 04.09.2023 1393

Ислом дини фақат тоат-ибодат, «Қуръон» тиловати, ҳадислар ўқишдангина иборат эмас. «Гоҳ Худо-ю Расул, гоҳ ғамза-ю усул!» деган матал бекорга айтилмаган. Исломда шеърият ва адабиёт ҳам қадрланган. Чунки, шеър ва адабиёт маънавият ва маърифатни оширадиган воситалардан биридир. Яхши шеърга ва адабиётга ошно бўлиб ўсган инсондан ёмонлик чиқмайди. «Қуръон»да ҳам махсус «Шуаро» («Шоирлар») номли сура бор. Унда қуйидаги ояtlар мавжуд:

وَادِكُلٌّ فِي أَنَّهُمْ تَرَأَلَمَ الْغَاوِونَ يَتَّبِعُهُمْ وَالشُّعَرَاءُ
224

أَلَّذِينَ إِلَّا يَفْعَلُونَ لَا مَا يَقُولُونَ وَأَنَّهُمْ يَهِيمُونَ
225

إِنْ وَأَنْتَصَرُواْ كَثِيرًا اللَّهُ وَذَكَرُواْ الصَّلَحَتِ وَعَمِلُواْ إِمَانَهُ

يَنْقَلِبُونَ مُنْقَلَبٍ أَىْ ظَلَمُواْ الَّذِينَ وَسَيَعْلَمُ ظُلْمُواْ مَا بَعْدٍ

٢٢٧

«Ва шоирларга гумроҳлар эргашур. Уларнинг ҳар водийда дайдишиларини ва ўзлари қилмайдиган ишларни айтишиларини кўрмадингми? Иймон келтириб, солиҳ амалларни қилганлар, Аллоҳни кўп зикр этганлар ва мазлум бўлганларидан кейин нусрат қозонгандар мустасно. Зулм қилганлар эса тезда қайси қайтиш жойига қайтишиларини билурлар» (Шуаро сураси, 224-225-226-227-оятлар).

Мазкур оятларда шоирларнинг аксар ҳоллари баён этилиши билан бирга имон келтириб, эзгу ишлар қиладиган, ҳеч кимга зулм қилмайдиган шоирлар мақталган. Оятда зулм ва золимлар алоҳида айтилгани эса шоир ва адиллар ҳамда зиёлилар қатламишининг асосий ишларидан бири зулм ва золимлар билан курашмоқ эканлигига ишорадир.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Шеърда ҳикмат бор!», деб марҳамат қилганлар.

(Термизий, 3/2845).

Бунинг сабаби шуки, ҳақиқатда баъзи шеърларда ўзига хос маъно ва ҳикматлар мавжуд. Айримларида эса, аксинча, ёмон маънолар мавжуд. Шунинг учун бундай шеърлардан қайтарилилган. Назмнинг яхшиси яхши, ёмони эса ёмондир!

«Қуръон»нинг бадияти, сажъ услубидаги вазни ва унинг фасоҳати олдида лол қолганлар севимли Пайғамбаримиз Мухаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламни шоир деб туҳмат қилдилар, «Қуръон»ни эса ўзига хос тўқилган шеър бўлса керак, деб ўйладилар. «Анбиё» сурасининг 5-ояти ва

«Тур» сурасининг 30-оятида бу ҳақида айтиб ўтилган бўлиб, бошқа бир оятда «Қуръон»нинг шеър эмаслиги таъкидланган ҳолда:

٤١ ﴿نُؤْمِنُونَ مَا قَلِيلًا شَاعِرٌ بِقَوْلٍ هُوَ وَمَا﴾

«Ва у шоирнинг сўзи эмас. Нақадар ишонасизлар-а!» дейилган (Хааққо сураси, 41-оят).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шоир эмас эдилар, шеър тўқимаганлар, шеърга кўп майл қилмасдилар. Бу ҳақида «Ёсин» сурасида айтиб ўтилган бўлиб, бундай дейилган эди:

مُبِينٌ وَقُرْءَانٌ ذِكْرٌ إِلَّا هُوَ إِنَّ لَهُ يَنْبَغِي وَمَا أَلْشَعَرَ عَلَمْنَاهُ وَمَا

٦٩

«(Мұхаммадга) шеърни таълим бермадик ва унга (шоирлик) мумкин ҳам эмас. У (ваҳий) фақат зикр (эслатма) ва аниқ Қуръондир» (Ёсин сураси, 69-оят).

Юқоридагидек шоир деган туҳмат сабабли, «Қуръон»дек муқаддас китобнинг шеър эмаслиги сабабли Пайғамбаримиз алайҳиссалом шеърият билан маҳсус шуғулланмаганлар. Бироқ, ислом пайғамбари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам гарчи шоир бўлмасалар ҳам, назм ва насрда ижод қилмаган бўлсалар ҳам, шеърият ва адабиётни ёқтирадар, барча маънавиятли инсонлар сингари ундан баҳраманд бўлар эдилар.

Имом ат-Термизий бобомиз ривоят қилишларича, Жобир ибн Самура розияллоху анху: «Мен Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг хузурларида юз маротабадан ҳам кўп ўтирганман. Саҳобалари шеър айтишарди, жоҳилияят ишларидан кўпларини эслашарди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам эса суҳбатга жим қулоқ солиб ўтирадилар. Кўпинча улар билан бирга табассум қиласдилар», деганлар

(Термизий, 5/2850).

Яъни, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам ҳамма маънавиятли инсонлар қатори яхши шеърларни ёқтирас эдилар. У зот саҳобалари билан ўтириб, исломдан аввалги жоҳилияят даврида ўтган ва кейинги давр шоирларининг шеърлари тўғрисида гаплашишар, бирга таҳлил қилишар эдилар. Бир сафар арабларнинг машҳур шоирларидан бири Умайя ибн Абу-с-Салтнинг юзга яқин байтини ўқитиб эшитган эдилар. Бу воқеа «Саҳихи Муслим»да нақл қилинган.

(Муслим, 4/2255).

Умайя ибн Абу-с-Салтнинг мусулмон бўлишини Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам жуда истаганларидан, «У мусулмон бўлишига сал қолганди!», деганлар.

(Бухорий, 8/6147).

У жоҳилияят даври шоирларидан бўлиб, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам унинг шеърларини ёқтирганлар. Тоифлик бу шоир 5 ҳ./626 м. йили вафот қилган.

Жоҳилияят даврида яшаб ўтган Лабид ибн Рабиъа (ваф. 41 ҳ./661 м.) деган шоирнинг шеърларини эса Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам таҳлил қилиб, бошқа шоирларнинг шеърлари орасида унинг бир мисрасини энг яххиси, деб айтганлар:

رَعَّا شَلَالٌ قَدْصَلٌ
مَلِكٌ دِيْشَلٌ مَلِكٌ

لَطَابَهُ لِلْأَلْفَاظِ

«Шоир айтган сўзларнинг энг тўғриси Лабиднинг: «Аё, Аллоҳдан ўзга ҳар бир нарса бекор!», деган сўзиdir» (Бухорий, 5/3841).

Бу хилдаги яхши шеър ким томонидан айтилишининг фарқи йўқ, яъни, яхши шеърларни ўқиб-эшитишда шоирнинг эътиқодининг аҳамияти йўқ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам жоҳилият даврининг шоирларининг шеърларини ҳам эшитганликлари, таҳлил қилиб маъносини тушунтирганлари бунга яққол далил бўла олади. Айтишларича, Оиша розияллоҳу анҳо Лабиднинг минглаб байтларини ёддан билган эканлар. Бу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг байтларини ёқтирганлари ва хонадонларида кўп эшитилганини билдиради.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айрим ишларга муносабат билдиришда шеърдан ҳам фойдаланганлар. Масалан, бармоқ қонаганини кўриб, ўша даврда машҳур бўлган бунга муносиб бир байтни келтирганлар (Бухорий, 4/2802; 8/6146):

تِيْمَدْ عَبْصِ إِلْيَاهُ

تِيْقَلْ أَمْ لِلْيَبَسِ يَفَوْ

Ҳал анта илла исбаъун дамийти,

Ва фи сабилиллаҳ ма лақийти!

(«Сен эмасмидинг, ахир зўр бармоқ,
Қонайсанми, Аллоҳга йўлиққанинг чоқ?!»).

Бу шеър Абдуллоҳ ибн Равоҳа деган шоирга тегишли бўлган. Демак, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шоирларнинг байтларини муайян ўринларда иқтибос тарзида келтира олганлар. Хандақ қазиш жараёнида эса Абдуллоҳ ибн Равоҳанинг шеърини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам такрорлаб ишлаганлари ривоят қилинган.

آنْيَدْتُهَا مَتْنَأْ لَوْلُمْ لِلْ
آنْيَلْصَالَوْ آنْقَدْصَاتَالَوْ *
آنْيَلْعَنَّ يَكْسُنْ لَزْنَأْفَ *
آنْيَقَالْ نِإِمْ اْدْقَالْ تَبَثَ وْ
آنْيَلْعَوْعَبْ دَقَعَدْعَالْ نِإِ *
آنْيَبَأْ ةَنْتِفَ اوْدَارَأْ ذِإِ

Албатта, яхши шеър меҳнатга ҳамдам бўлиб, инсонга ғайрат бериши тажрибадан ўтиб келган. Мазкур шеър иш жараёнида тўлиқ ўқилган ва Расулуллоҳ солаллоҳу алайҳи ва саллам ва сахобалар орасида такрор-такрор айтилган. Унинг давомида ушбу байт мавжуд:

شْيَعْ لَإِ شْيَعْ لِلْ
رَخْ لَهْ
رَجْ لَهْ مُلْأَوْ رَاصْنَأْ فَ

Аллоҳумма, лай айша илла айшул охира,

Фа акримил ансора вал муҳожира!

(«Эй, Аллоҳ! Охират айшидан ўзгаси йўқдир,
Ансор-у муҳожирларни икром қилсанг, кўнгиллар тўқдир!).

Бунинг илк мисраси: «Аллоҳумма, иннал ажра ажрул охира» ва «Аллоҳумма, иннаҳу ла хайра илла хайрул охира», кейинги «Фаакримил ансора вал муҳожира!» мисраси эса шоирнинг ўзи ҳам шу жойда бўлгани боис: «Фа аслиҳил ансора вал муҳожира!», «Фағfir лил муҳожирина вал ансор!», «Фағfir лил ансори вал муҳожира!» каби ибораларга ўзгартириб айтилаверган. (Бухорий, 4/2961; 5/3795; 3797; 3906; 3932; 8/6414).

Демак, наср ва назм муаллиф ва ҳатто шинавандалар томонидан замон, макон ва ихвонга қараб ўзгартирилиши ҳам мумкин экан...

(Давоми бор)

Ҳамидуллоҳ Беруний

Ушбу мақола Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг 2023 йил 11 августдаги 03-07/6522-рақамли хulosаси асосида тайёрланди.